

Lunds universitet  
Statsvetenskapliga institutionen

STVA22  
HT2014  
Handledare: Anders Uhlin

# Vitryssland och Litauen

Tro och tvivel i två forna sovjetstater

Henrik Ekström  
Johan Ahlin

# Abstract

1991 blev både Litauen och Vitryssland självständiga från Sovjetunionen. Därefter har ländernas demokratiska utveckling sett ut på diametralt olika sätt. I denna uppsats utreder vi hur det kunnat ske och vi gör det med ett fokus på civilsamhället i de olika länderna.

Det litauiska civilsamhället byggdes upp redan under sovjettiden och strävade efter demokrati och självständighet medan någon sådan strävan knappt existerade i Vitryssland. Istället fick man i Vitryssland sin självständighet motvilligt till skänks och det fanns inget civilsamhälle redo att förvalta den och utveckla Vitryssland demokratiskt.

Konsekvenserna av vad som skedde med länderna och deras respektive civilsamhällen före-, under- och efter sin självständighet ser vi 2015 då Litauen är med i såväl Nato, som EU och eurosamarbetet medan Vitrysslands president Lukasjenko omnämns som Europas siste diktator.

*Nyckelord:* Civilsamhälle, NGO:s, Litauen, Vitryssland, demokratisering, polyarki  
*Antal ord:* 8073

# Innehållsförteckning

|           |   |           |
|-----------|---|-----------|
| <b>1</b>  | <b>Inledning</b> .....                                    | <b>1</b>  |
| 1.1       | Syfte och frågeställning.....                             | 1         |
| 1.2       | Teori.....  | 2         |
| 1.3       | Metod och material.....                                   | 3         |
| <b>2</b>  | <b>Vad är en demokrati</b> .....                          | <b>4</b>  |
| <b>3</b>  | <b>Teorier om civilsamhällets demokratipåverkan</b> ..... | <b>6</b>  |
| 3.1       | NGO:s.....  | 7         |
| <b>4</b>  | <b>Bakgrund</b> .....                                     | <b>8</b>  |
| 4.1       | Vitryssland .....   | 8         |
| 4.2       | Litauen.....  | 9         |
| <b>5</b>  | <b>Civilsamhället i Litauen</b> .....                     | <b>10</b> |
| <b>6</b>  | <b>Civilsamhället i Vitryssland</b> .....                 | <b>13</b> |
| <b>7</b>  | <b>Demokratiproblem i Vitryssland</b> .....               | <b>17</b> |
| <b>8</b>  | <b>Demokratiutveckling i Litauen</b> .....                | <b>18</b> |
| <b>9</b>  | <b>Analys</b> .....                                       | <b>19</b> |
| <b>10</b> | <b>Referensförteckning</b> .....                          | <b>22</b> |
| 10.1      | Elektroniska referenser.....                              | 23        |

# 1 Inledning

Sovjetunionen var en kommunistisk stat som överlevde i nästan 70 år. Systemet i landet var i allra högsta grad auktoritärt. När Sovjetunionen, efter en gradvis liberalisering under Gorbatsjovs perestrojka- och glasnostdoktriner upplöstes i december 1991 bildades på ett bräde 15 nya länder. Två av dessa var Litauen och Vitryssland. Under de 23 år som förflutit sedan dess har de båda länderna haft en väldigt skild utveckling. Litauen har utvecklats till en fullfjädrad demokrati och anslutit sig till Nato och EU medan Vitryssland endast ersatte det auktoritära sovjetiska styret med ett nytt.

Vi har varit fascinerade av hur två grannländer som dessutom tillhörde samma land under flera decennier därefter kunde utvecklas på väldigt olika sätt. Därför bestämde vi oss för att i vår B-uppsats undersöka skillnaderna mellan Litauen och Vitryssland, från Sovjetunionens sista år fram till Litauens EU- och Natomedlemskap 2004. Detta gjorde vi med ett fokus på ländernas demokratiutveckling och deras civilsamhälle.

## 1.1 Syfte och frågeställning

Vi har valt undersöka hur civilsamhället påverkar demokratiseringsprocessen i Litauen och Vitryssland. Frågeställning som vi har valt är empirisk eftersom vi är intresserade av hur det är och inte hur det bör vara i de två aktuella fallen.

Anledningen till att vi valt Litauen och Vitryssland är att majoriteten av deras demokratiseringsprocess har skett, och sker, inom en tidsperiod relativt nära den vi nu lever i. Länderna ligger också inom Sveriges närområde och i en region som särskilt stått i fokus under den senaste tiden.

Litauen och Vitryssland har efter Sovjetunionens sammanbrott rört sig i två motsatta riktningar. I Vitryssland innebar självständigheten endast att en auktoritär stat avlöste en annan medan man i Litauen fått både EU- och Natomedlemskap och därtill numera klassas som ett fritt land av forskningsinstitutet Freedom House. (Freedom House, 2014) Detta gör Litauen till ett av de ur demokratisynpunkt mest lyckade post-sovjetiska länderna. Länderna är dessutom grannländer, och båda länderna är relativt glesbefolkade med små folkmängder. Inget av länderna består heller av den betydande ryska minoritet som finns i länder som Ukraina, Lettland eller Estland.

Vårt syfte är att med hjälp av teorier om civilsamhället och demokratisering förklara varför två till synes lika grannländer tagit två helt olika inriktningar i sin politiska utveckling. Vi tror att civilsamhället spelar en avgörande roll i demokratiseringen av odemokratiska länder. Litauen och Vitryssland var goda

exempel på odemokratiska länder under deras tid i Sovjetunionen. Historiska perspektiv som exempelvis om länderna varit självständiga och haft fungerande civilsamhällen tidigare intresserade oss också.

- Varför har demokratiseringen i Litauen gått så bra medan den i Vitryssland helt avstannat och har civilsamhället bidragit till det rådande läget i länderna?

Med demokratisering avser vi Robert Dahls teori om polyarki som förklaringsmodell och med civilsamhället.

Vi har valt att avgränsa arbetet till att, med mindre undantag, gälla från 1987 då Gorbatsjov inledde sin perestrojkadoktrin fram till 2004 då Litauen blev medlem i både Nato och EU och därmed cementerade diskrepansen mellan de motsatta riktningar länderna tagit sedan Sovjetunionen föll.

## 1.2 Teori

Det finns flera olika faktorer som bidrar till att ett land går mot ett mer demokratisk system eller ett mer auktoritärt. Exempel på sådana är socialt kapital, civilsamhälle, sociala rörelser, medborgarrörelser, media och politisk kultur. Vi har valt att fokusera på teorier om civilsamhället och deras inverkan på demokratiseringsprocessen. I en mer omfattande undersökning skulle vi ha valt att studera fler aspekter av demokratiseringen. Fördelen med att välja ut enbart civilsamhällets inverkan på demokratiseringen är att vi kan göra en mer fördjupad undersökning av valda länder. En grundtanke vi haft kring varför just civilsamhället är värt att studera extra noggrant är att vi är intresserade av ett underifrånperspektiv. Demokratin är enligt oss omöjlig att etablera om inte människor organiserar sig själva och driver en sådan utveckling genom i vårt fall teorin om civilsamhällets betydelse.

För att kunna undersöka hur demokratiskt ett land är kommer vi att börja med att definiera begreppet demokrati och även problematisera kring det. Vi lägger också kraft på att förklara på problemen med att mäta demokrati. Våra huvudteorier är Robert Dahls polyarki och teorier om civilsamhället. Tanken är att med hjälp av ovanstående visa på fördelen med ett fungerande civilsamhälle för en lyckad demokratisering.

Vår tes är att redan under Sovjeteran existerade redan två helt olika samhällsstrukturer i Litauen och Vitryssland. Litauen med ett mer utvecklat civilsamhälle och Vitryssland med en avsaknad av civilsamhället. Vilket vi tror är anledningen till att Litauen lyckades med sin demokratisering medan Vitryssland har återgått till ett auktoritärt styre

## 1.3 Metod och material

I uppsatsen kommer vi använda oss av en komparativ metod. Detta eftersom vi vill kunna jämföra utvecklingen i våra undersökningsenheter, det vill säga Litauen och Vitryssland med varandra. Att vi endast valt två undersökningsenheter snarare än att analysera hela det forna Sovjetunionen är eftersom vi bestämt oss för att göra en kvalitativ forskning istället för kvantitativ. Vi anser att vi på detta sätt har mer utrymme att gå djupare in på förändringen i länderna och i deras respektive demokratiseringsprocess.

Vi kommer arbeta utifrån en teorikonsumerande studie. På så sätt blir det fallen, det vill säga länderna, snarare än teorin om civilsamhällets påverkan på demokratiseringsprocessen som undersöks. Man skulle dock också kunna kategorisera uppsatsen som teoriprovande, då vi testar huruvida teorin fungerar på två fall. Två länder som kommit väldigt olika långt i sin demokratiseringsprocess. Naturligtvis implicerar detta dock att vi har en ansats att utreda huruvida teorin om civilsamhällets påverkan på demokratiseringsprocesser har bärkraft. Det har vi emellertid inte tänkt göra då vi främst är intresserade av fallen och inte teorin. Dessutom råder det mer eller mindre konsensus om att civilsamhället, om än i olika grad, påverkar demokratiutveckling.

Vi anser det vara väsentligt att först ge läsarna en teoretisk inblick i hur man mäter demokrati och vad demokrati egentligen innebär men kanske framförallt hur den i praktiken kan påverkas av ett starkt civilsamhälle. Därefter fortsätter uppsatsen med en förhållandevis lång bakgrund, men vi tror det är viktigt att man som läsare får en känsla för länderna och de kulturella skillnader som föreligger innan man ger sig i kast med de mer utredande delarna av uppsatsen. Det är också därför bakgrunden skrivits på ett komparativt sätt där Vitryssland och Litauen ofta ställs emot varandra. Därpå följer de mer utredande delarna om hur civilsamhället och NGO:s samt demokratin utvecklades i Litauen och Vitryssland. Denna del har vi valt att dela upp och gå igenom varje land för sig med målet att det ska kunna öka läsarens greppbarhet. Avslutningsvis har vi skrivit en diskussion där vi sammanfattar det vi skrivit, drar slutsatser och besvarar vår frågeställning.

Vi har enbart använt oss av litterära sekundärkällor, bestående av facklitterära böcker och artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter. När vi sökt efter mer basal och allmän fakta till vår informativa del har vi oftast hämtat den från brittiska motsvarigheten till Nationalencyklopedin, Encyclopaedia Britannica. Denna föredrar vi då det är möjligt att se vilka personer som ligger bakom de olika avsnitten. Vi har också haft stor nytta av Freedom House som är ett obundet forskningsinstitut med fokus på demokrati och demokratiutveckling. Dessvärre har det stundtals varit vanskligt att finna källor och ännu svårare att hitta bra källor vilket gjort att vi stundtals har fått förlita oss på ett fåtal sådana och därmed inte riktigt åstadkommit den bredden och andra perspektiv i vår utredning vi skulle vilja.

## 2 Vad är en demokrati

Det finns ingen entydig definition på vad en demokrati är (Haerpfer, 2009, s.13). Det framgår inte minst när man följer olika politikernas, forskares eller människors vilt skilda åsikter om ordet demokrati. Men för att kunna studera demokrati måste vi försöka att hitta en definition för att kunna jämföra och mäta graden av demokratisering med alla de problem det medför. (Haerpfer, 2009, s.10 -12)

Ordagrant står demokrati för folkstyre men detta ger inget tydligt svar på vad en demokrati egentligen är. Demokrati är, som ovan nämnt, ett styrelseskick för en stat och det är med staten och dess institutioner som utgångspunkt som man kan börja definiera begreppet. En stat är demokratisk om det finns fria och rättvisa val som kan hålla regeringen ansvarig gentemot sina väljare. Detta kan enbart inträffa om det överhuvudtaget finns en stat. En stark stat är däremot ingen garanti för att staten är demokratisk. En stat karakteriseras av dess institutioner. Institutionerna innehar monopol på tvingande makt ett så kallat våldsmonopol. Exempel på sådana institutioner är polis, rättsväsende och försvar. Om dessa inte existerar eller är kapabla att utöva våldsmonopol fungerar inte staten längre. I ett vidare resonemang kan man säga att det finns tre typer av stater: nämligen fullt demokratiska, ofullständiga stater och de stater som aktivt förtrycker sina medborgare. Här måste vi skilja på stater och regimer. Regimer kan bytas ut medan staten oftast består. (Haerpfer, 2009, s.12 -13)

Alla demokratier är rättsstater men alla rättsstater är inte demokratier. Detta eftersom en rättsstat kan begränsa vem som får rösta och tillåta censur. I en rättsstat är det statens lagar som bestämmer vad en regim kan göra och vad de inte får göra. Rättstaten blir således ett fundament för politiskt ansvarsutkrävande där folket kan styra staten genom att regimen är underställd rättsväsendet. Att skapa och etablera en rättsstat är betydligt svårare än att genomföra val. (Haerpfer, 2009, s.13 -15)

Vi har som ovan nämnt, visat att det råder delade meningar om vad begreppet demokrati innebär men de rådande definitionerna i litteraturen är minimalistisk, maximalistisk och en typ av mellanform där Robert Dahls polyarki är det främsta exemplet.

I en minimalistisk definition är valen till regering och inte vad regeringen ska göra som står i fokus. Valen skall vara fria, rättvisa och det skall finnas politiska rättigheter. Just konkurrensen mellan olika partier är det som skiljer en demokrati från exempelvis monarkier, diktaturer och enpartistater. En begränsad statsmakt och ett starkt skydd för äganderätten är också ett signum för det minimalistiska synsättet på demokratin där Joseph Schumpeter är dess främsta förespråkare. (Schumpeter, 1943)

I den maximalistiska definitionen skall det råda politisk-, social- och ekonomisk jämlikhet. Jämställdhet skall också råda mellan kvinnor och män. Samtalets och kommunikationens roll inom politiken är viktiga ingredienser i den maximalistiska definitionen vilket knyter an till den deliberativa teoribildningen. Invånarna förväntas vara mycket aktiva inom demokratin, vilket benämns som deltagardemokrati. De främsta förespråkare för denna teori är Carol Pateman, Thomas E. Cronin och James S. Fishkin. (Fishkin 1991, Pateman 1979, Thomas 1989)

Polyarki är enligt Robert Dahl det näst bästa alternativet till deltagardemokrati. Detta eftersom inget land uppfyller villkoren för den maximalistiska teorin och den minimalistiska synen är alltför snäv och räcker inte till för att definiera vad en demokrati är. Huvuddragen i polyarkin är att alla politiker skall vara folkvalda och ingen makt skall finnas hos militären, utnämnda senatorer, främmande stater eller en kung. Allmän och lika rösträtt samt fria och rättvisa val är ett måste. Liksom rätten för alla medborgare att kandidera till politiska uppdrag. Yttrande- och informationsfrihet skall också finnas samt friheten att bilda politiska partier och organisationer. För att en demokrati skall fungera effektivt enligt Dahl kan det inte hållas folkomröstningar om alla beslut eller årliga nyval. Det finns heller inte intresse hos medborgarna att ta ställning i alla frågor eller rent av inte kunskap som kan behövas. Exempel på sådana beslut, där de flesta av medborgarna saknar kunskap är de beslut som tas i en riksbank och bör enligt Dahl fattas av teknokrater. Det finns inga entydiga svar på vad som är de bästa besluten att fatta i exempelvis ekonomiska frågor. Både experter och politiska partier har varierande uppfattning om vad som kan tänkas vara det bästa alternativet. Lösningen enligt Dahl är fria och rättvisa val där medborgarna får komma till tals vilket löser det demokratiska underskottet med teknokrater. (Dahl, 1971)

En stor fördel med polyarkibegreppet är att demokratiseringsteorin är anpassat till just polyarkibegreppet medan till exempel den maximalistiska definitionen kräver ny forskning. Skillnaden mellan ett auktoritärt styre och polyarki är också betydande vilket är till fördel i vår undersökning. Kritik mot Dahls polyarki är att den inte till fullo når upp till idealbilden av demokrati och att även auktoritära stater med bristande ansvarsutkrävning mot sina medborgare inte anses som totalt odemokratiska. Trots dessa brister vill vi argumentera för att den polyarkiska teorin är ett bra val för vår studie på demokrati i Litauen och avsaknad av demokrati Vitryssland. (Dahl, 1971)



### 3 Teorier om civilsamhällets demokratipåverkan

Civilsamhället har vi valt att definiera som den sfär av social aktivism organiserad av sällskap, föreningar eller dylikt som är fri från statligt inflytande. I icke-demokratiska regimer har betydelsen även vidgats till att också innefatta protestaktiviteter och sociala manifestationer för medborgerliga rättigheter. (Letki, 2009, s. 159) Generellt har höga nivåer av socialt kapital och ett starkt civilsamhälle ansetts som rekvisit till en välfungerande demokrati. (Letki, 2009, s. 161)

Att en demokratiseringsprocess påverkas av landet i frågas civilsamhälle råder det inga tvivel om. (White, 2004, s. 13) I praktiken finns det fyra olika aspekter där civilsamhället mer konkret har möjlighet att påverka samhället i stort. Först och främst kan ett växande och förbättrat civilsamhälle förändra maktbalansen mellan just samhället och staten till samhällets fördel. Detta bidrar till en så kallad ”balanserad opposition”. I klartext innebär det alltså att ett välutvecklat civilsamhälle blir en motvikt till den auktoritära staten. Detta genom att organiserade sociala krafter försvagar statens kapacitet att själva administrera det sociala samhället. (Ibid)

Det argumenteras också för att ett välutvecklat civilsamhälle kan spela en disciplinär roll i medborgarnas relation till staten. (White, 2004, s. 14) Genom att upprätthålla en allmän moral samt underbygga ansvarsutkrävandet gentemot politikerna och administrationen i allmänhet. (Ibid) Om civilsamhället är så starkt att man kan pressa staten att använda makten mer ansvarsfullt minskar också risken för att politikerna tar beslut som inte gillas av medborgarna.

Den tredje rollen som ett civilsamhälle förväntas spela i demokratiseringsprocesser är som mellanhand mellan samhället och staten. (White, 2004, s. 14) Förhoppningen är att ett aktivt civilsamhälle ska kunna verka för demokratisering genom en mer direkt politisk kommunikation mellan staten och samhället och på så sätt överföra krav och önskningar samt peka ut olika sektorer som invånarna i landet anser speciellt viktiga. (Ibid). Om detta sker är det troligt att civilsamhället även disciplinerar samhället i stort då man kan kanalisera folkets olika krav och förhoppningar. Därigenom skulle medborgarna och samhället ses som en homogen grupp med gemensamma åsikter och på så sätt kunna vara en mer betydande motvikt till staten än som en samling av oliktankande individualister. (White, 2004, s. 15) Det vill säga, om medborgarna enas och samarbetar kring vissa viktiga frågor kommer man ha en större chans att påverka den auktoritära staten än om alla handlar som individer med olika agendor. Derra kan man också länka mer eller mindre direkt till teorierna om

social mobilisering och dess effekter på demokratiseringen. (Welzel, 2009, s. 83, 84)

Till syvende och sist är det meningen att civilsamhället också ska kunna göra en konstitutionell skillnad. Denna skillnad uppkommer då ett starkt civilsamhälle som gör att det råder viss form av konsensus människor emellan kan omdefiniera de politiska spelreglerna till mer demokratiska sådana. (White, 2004, s. 15) Detta rör sig inom den mer normativa sfären då civilsamhället skulle kunna upprätthålla demokratiska normer som därmed, mer eller mindre oundvikligen, skulle påverka staten och dess politiska relationer gentemot medborgarna och även samhället i stort. (Ibid)

### 3.1 NGO:s

Den viktigaste aktören i ett lands civilsamhälle är, förutom sociala rörelser, så kallade NGO:s. Det vill säga icke-statliga organisationer. (Uhlin, 2006, s. 25) Icke-statliga organisationer är formella, självbestämmande i förhållande till stater, kapitalet och övriga organisationer. De ska även vara frivilliga och icke-vinstdrivande. Emellertid är förhållandet mellan stater och NGO:s så pass komplext att självbestämmanderekvisitet är reviderat till ett relativt självbestämmande. (Uhlin, 2006, s. 26)

## 4 Bakgrund

### 4.1 Vitryssland

Vitryssland är ett land som ligger i östra Europa. Man har ingen havsgräns utan ligger inklämt mellan Ukraina, Polen, Ryssland samt baltländerna Litauen och Lettland. I Vitryssland bor det knappt tio miljoner invånare och nästan två miljoner av dessa har huvudstaden Minsk som bostadsort. Till skillnad från många andra före detta sovjetiska stater bor det nästan endast etniska vitryssar i Vitryssland. Antalet inflyttade ryssar är endast dryga 8 %. (Belarus.by) Trots detta är både vitryska och ryska officiella språk och det ryska språket är till och med klart dominerande framför vitryskan. (Belarusdigest.com, 2011)

Ungefär hälften av befolkningen i Vitryssland uppger att de inte har någon religiös tillhörighet medan 40 % anser sig hemmahörande i den ortodoxa kyrkan. Detta är en punkt där Vitryssland skiljer sig markant åt jämfört med grannlandet Litauen, där 80 % tillhör den katolska kyrkan.

Vitryssland har i princip aldrig varit självständigt mer än under korta perioder. Polacker och litauer dominerade området innan Ryssland under kejsarinna Katarina II tog över stora delar av landet 1772 för att vid sekelskiftet vara helt inkorporerat i det ryska tsarväldet. Man förblev sedan en del av Ryssland fram till den turbulenta tiden kring första världskriget och ryska revolutionen då man efter först tysk ockupation och därefter reträtt hade en kort period av självständighet bara för att strax därpå bli en av grundarrepublikerna i det som kom att kallas Sovjetunionen. De västra delarna av Vitryssland tillhörde dock det nybildade Polen under mellankrigstiden innan de som en del av Molotov-Ribbentrop-pakten inkluderades i den sovjetiska intressesfären.

Vitryssland led svårt under andra världskriget där den östra frontlinjen under stor del av kriget gick klöv landet i två delar. Efter andra världskriget satsade Kreml stora pengar på att återuppbygga och industrialisera landet. Det var pengar som

var välinvesterade och bidrog till att Vitryssland blev en av de, rent ekonomiskt, mest framgångsrika sovjetrepublikerna. Detta var en position man behöll fram till Sovjetunionens sönderfall då marknaden för vitryska varor som ofta skickats till andra delar av unionen imploderade. Till följd minskades naturligtvis produktionen i Vitryssland och människor förlorade sina arbeten.

## 4.2 Litauen

Litauen är det största av de baltiska länderna. Det ligger nordväst om Vitryssland och gränsar förutom Vitryssland till Lettland och Polen samt den lilla ryska exklaven Kaliningrad. Huvudstaden och den största staden heter Vilnius och ligger i de östra delarna, bara några mil från den vitryska gränsen. Längs kusten mot Östersjön hittar vi istället staden Klaipeda. Dessa två tillsammans med den tidigare huvudstaden Kaunas utgör landets tre största städer. I Litauen bor det ungefär tre miljoner människor, vilket innebär en tredjedel av befolkningmängden i Vitryssland. Andelen etniska litauer i landet motsvarar på ett ungefär andelen vitryssar i Vitryssland, det vill säga cirka 85 %. De största minoriteterna är polacker och ryssar som består av vardera 5-6 % av befolkningen. Liksom Vitryssland, och till skillnad från stora delar av övriga forna Sovjetunionen, har man alltså en förhållandevis liten rysk minoritet.

Litauen var en av östeuropas dominerande krafter under medeltiden och man var en självständig stat fram till slutet på 1700-talet, även om man stundtals ingick i unioner med grannlandet Polen. Under 1700-talets sista år blev de största delarna av Litauen en del av Ryssland. Så förblev det också fram till första världskriget. Men till skillnad från sin granne i sydöst, Vitryssland, gjorde Litauen under ett par tillfällen under 1800-talet försök till att bryta sig loss ur de ryska klorna. Under första världskriget blev Litauen ockuperat av Tyskland, men nu hade man ett, jämfört med tidigare, relativt stort självstyre och den tyska förhoppningen var att Litauen skulle bli en tysk satellitstat utan att ingå i själva riket. Efter den tyska kapitulationen stod Litauen under ett stort ryskt hot och mycket riktigt anföll ryska styrkor Litauen 1919, men efter inledande framgångar kunde de tryckas tillbaka ut ur landet. Mellankrigstiden fortsatte som en turbulent tid och sammandrabbningar mellan litauiska, sovjetiska och polska styrkor tycktes aldrig långt borta. Litauen lyckades dock behålla sin självständighet under hela denna tid, även om det var med annorlunda gränser jämfört med hur det ser ut idag. Till exempel tillhörde den nuvarande huvudstaden, Vilnius, Polen under mellankrigstiden. Trots att Litauen under denna tid var självständigt var det dock med en begränsad demokrati efter en inhemsk militärkupp 1926 som ledde till ett styrelseskick som bestod av ett auktoritärt presidentämbete.

1939 mer eller mindre tvingades Litauen in i ett avtal om ömsesidig assistans med Sovjetunionen och i utbyte fick man delar av det erövrade Polen, däribland framtida huvudstaden Vilnius. Mycket ville dock ha mer och efter ett ultimatum under sommaren 1940 ockuperades Litauen av Sovjetunionen. Den sovjetiska ockupationen blev dock kortlivad och ersattes av en tysk sådan, för att under 1944 återgå till Sovjetunionen. Litauens ledare under sovjettiden genomförde en relativt liberalisering som tillsammans med industrialisering och urbanisering bidrog till att Litauen genomgick en socioekonomisk transformation under dessa år. Tack vare denna omvandling lyckades man klara sig utan gästarbetare från andra delar av unionen och det är till stor del därför som man, än idag, är relativt andra ex-sovjetiska stater förhållandevis etniskt homogent.

## 5            Civilsamhället i Litauen

I baltstaterna, däribland Litauen, fanns det under deras självständighet före andra världskriget ett någorlunda utvecklat civilsamhälle. (Uhlin, 2006, s. 43) Det var dock som svagast i Litauen. I Litauen var det också mer nationalistiskt inriktat och mer fokuserat mot den katolska kyrkan. (Schröder, 2012, s. 95) Därefter, under Sovjetunions maktövertagande i Baltikum förintades civilsamhället till stor del på grund av en massiv stalinisering. Människor avrättades och fängslades och samtliga oberoende organisationer upplöstes. (Uhlin, 2006, s. 51)

Efter att den sovjetiske ledaren Michail Gorbatsjov under 80-talet initierat sina glasnost- och perestrojkadoktriner blev det åter möjligt att ha ett fungerande civilsamhälle i Sovjetunionen. Glasnost innebar att Gorbatsjov ökade öppenheten i samhället. Han gav medierna friare tyglar och i och med perestrojka genomfördes hemliga fria val, visserligen endast inom kommunistpartiet. (History.com, 2014)

Ett civilsamhälle i vardandes första demokratiska funktion är att formera ett parallellt samhälle genom att förbise den auktoritära regimen. Detta var, som skrivet ovan, mer eller mindre omöjligt innan perestrojka. (Uhlin, 2006, s. 161) Den andra demokratiska funktionen är att skapa ett motstånd mot regimen. Detta genomfördes under Gorbatsjovs år som Sovjetunionens ledare. Det genomfördes på ett tillfredsställande sätt och dessa nya grupperingar och rörelser i civilsamhället spelade en viktig roll i Sovjetunionens sammanbrott. I Litauen hade civilsamhället även en tredje demokratisk funktion, man producerade nya demokratiskt inriktade politiska aktörer som var till stor hjälp när det gällde att bygga upp en självständig demokrati. Dessa kom i allmänhet från självständighets- och demokratirörelser. (Ibid) I idealfallet ska emellertid civilsamhället även utföra ytterligare funktioner. Den fjärde demokratiska funktion anses vara att kontrollera staten för att avhjälpa maktmissbruk och på så sätt bli en motvikt åt den. Detta har dessvärre inte inträffat i någon större utsträckning i Litauen. Här är aktörerna i civilsamhället istället mer angelägna att arbeta för välfärd, ofta i samarbete med myndigheterna. Den femte funktionen innebär i korta drag att civilsamhället ska representera folkets intressen hos staten. På grund av den låga andelen medlemmar i exempelvis NGO:s har man inte heller kunnat utföra detta med någon större framgång. (Ibid) Ytterligare en funktion civilsamhället önskas utföra är att hjälpa staten med att utforma och implementera den politik som förs. Detta genomförs i Litauen i viss mån. Problemet är dock att organisationerna tenderar att arbeta för nära staten vilket gör att det går att ifrågasätta huruvida det verkligen stärker demokratin. Nästa funktion går ut på att öka det politiska deltagandet. På ett sätt kan man säga att NGO:s endast genom deras existens ökar politiskt deltagande. Det finns dock problematiserande faktorer även här. Flera NGO:s är överhuvudtaget inte politiska. Många har dessutom inte heller några inneboende demokratiska strukturer utan styrs istället

på ett sätt som man skulle kalla för en diktatur, vore det ett land. (Uhlin, 2006, s. 162) Den sista demokratiska funktionen man hoppas att ett starkt civilsamhälle kan bidra till är ökad tillit och tolerans medborgarna emellan. På detta tema har det gjorts flera undersökningar, men tar man Litauen som exempel finns det tyvärr ingen data som verifierar att civilsamhället skulle ha bidragit till att tilliten och toleransen i landet ökat. (Uhlin, 2006, s. 163)

I Baltikum var det litauiska civilsamhället till en början mer trögstartat än sina gelikar i norr. Däremot skedde utvecklingen snabbare när den väl inletts och tack vare en etniskt mer homogen befolkning, till skillnad från Estland och Lettland med stora ryska minoriteter, kunde man snart utveckla det starkaste civilsamhället i regionen. (Uhlin, 2006, s. 51)

I Litauen tillkom de första civila organisationerna som ett resultat av den sovjetiska regimen planer på att bygga ut kemiindustrin. Organisationen som tillkom som en reaktion på detta hette Sajudis och etablerades 1988. Strax därefter förändrades dock Sajudis inriktning till att därefter bli huvudmotståndaren mot sovjetregimen och verka för ett fritt och självständigt Litauen. (Furmanavičius, 2009)

Före detta kommunistiska stater har generellt sett stora problem att få till ett, jämfört med stater utan ett kommunistiskt förflutet, starkt civilsamhälle. Drygt tio år efter kommunismens fall gjordes en studie som visar att graden av medlemskap i civilsamhälleliga organisationer såsom NGO:s är klart lägre i post-kommunistiska stater än vad de är i inte bara långvariga demokratier, utan även andra post-auktoritära stater. (Howard, 2003 s. 12-14) Detta förklaras med tre faktorer. För det första finns det sedan kommunisttiden fortfarande en stor misstro gentemot offentliga organisationer. Det finns sedan kommunisttiden även informella så kallade vännätverk mellan medborgare vilket gör att man inte på samma sätt känner något behov av medlemskap i någon ytterligare organisation. Dessutom finns det en känsla av att det inte blev så bra som man tänkt sig med den nya demokratiska regimen som vidare hindrar folk från att ansluta sig till organisationer inom civilsamhället. (Uhlin, 2006, s. 57, 58)

Ytterligare ett hinder som föreligger i ett land som Litauen är att civilsamhället blev en arena reserverad för en slags civilsamhällelig elit. Det är endast en liten minoritet av befolkningen som var involverad i civilsamhället. Ofta består denna minoritet av de mest politiskt aktiva, både från den nya och föregående regimen. Det är således därför det pratas om dem som en elit. (Uhlin, 2006, s. 59) Civilsamhället är alltså inte något för gemene man. De sociala massrörelserna som i Litauen präglade skarven mellan 80- och 90-talet och i allra högsta grad bidrog till frigörelsen från Sovjetunionen har ersatts av professionella NGO:s som inte alls på samma sätt har samma folkliga förankring. (Ibid)

Nästan hälften av alla NGO:s i och kring den litauiska huvudstaden Vilnius uppger att deras största inkomstkälla är utländska donationer. Denna siffra sjunker ju längre bort från huvudstaden man rör sig och i de mer perifera regionerna är den nästan obefintlig. (Uhlin, 2006, s. 137) Att organisationerna skiljer sig åt i sin finansiering implicerar även att de har olika agendor. Undersökningar har visat att organisationer med i huvudsak utländsk finansiering är mer involverade och engagerade i transnationellt nätverkande, resurssökande samt offentlig utbildning

än de som finansieras av det egna landet. Omvänt är inhemskt finansierade organisationer oftare inriktade på att influera de politiska beslutsfattarna genom att till exempel organisera strejker och demonstrationer samt övrig lobbyism. Man är också betydligt bättre på att mobilisera medlemmar vilket gör att de har en större folklig förankring. (Ibid) Detta tyder också på att utan extern finansiering är organisationen beroende av dess medlemmar att bidra med arbetsinsatser. Det finns de som menar att när utlandet finansierar NGO:s tar man bort deras incitament att involvera så många människor som möjligt i lokalsamhället – helt enkelt därför att man klarar sig utan dem. Slutsatsen man kan dra är att utländsk finansiering inte ökar politiseringen av civilsamhället.

Naturligtvis finns det även positiva sidor av NGO:s som är finansierade med hjälp av omvärlden. Det finns exempel på sådana NGO:s som har hjälpt till att motverka drogmissbruk och hjälpa föräldrar till handikappade barn. (Uhlin, 2006, s. 139) Problemen uppstår till stor del när samordningen inte fungerar. I början av 1990-talet när statsstrukturen fortfarande inte var helt återuppbyggd efter Sovjetunionens sönderfall var det vanligt att utländska organisationer arbetade separat med NGO:s och med staten i fråga. Detta gjorde att många NGO:s skapades enkom för att tillskansa sig utländska bidrag utan att distribuera vidare dem till samhället. Flera utländska organisationer kontaktar också själva NGO:s istället för att rådgöra med myndigheterna först och ta reda på var hjälpen verkligen behövs. (Uhlin, 2006, s. 139) De två stora problemen med utländsk finansiering sett ur de andra civilsamhällesaktivisternas synvinkel är att den utländska hjälpen endast kan användas under en begränsad tidsperiod och bara till specifika projekt. Den används alltså ofta inte till de problem som i landet kanske upplevs som störst. Istället används den till de problem som man prioriterat i utlandet. Att de dessutom är tidsbegränsade gör att den långsiktiga planeringen och överlevnaden av de olika projekten högst osäker över tid. (Uhlin, 2006, s. 140)

## 6            Civilsamhället i Vitryssland

Även om Litauen under sovjettiden inte på något sätt, jämfört med omvärlden, utmärkte sig som ett land med ett välutvecklat och starkt civilsamhälle fanns där ändå en grogrund och i viss mån en ny politisk elit redo att ta över efter att diktaturen fallit. I Vitryssland var situationen emellertid betydligt värre än i Litauen. Det fanns endast ett fåtal civilsamhälleliga organisationer och NGO:s. Lika lättträknade var de sociala massrörelserna och de självständiga medierna. De organisationer som trots allt existerade förlorade därefter det lilla inflytande de tidigare haft i och med Lukasjenkos maktövertagande 1994. (Lenzi, 2002, s. 401, 402)

Till skillnad från Litauen och de övriga baltstaterna som var självständiga under mellankrigstiden har Vitryssland i princip aldrig åtnjutit samma privilegium. 1922 blev Vitryssland en av de första sovjetrepublikerna och dessförinnan tillhörde man det tsarstryda Ryssland. Forskare menar att medan det i Baltikum fanns en längtan efter den självständighet man förlorat bara femtio år tidigare, fanns inte samma längtan i Vitryssland. (Applebaum, 1995, s. 158) Detta bevisas inte minst av den folkomröstning om Sovjetunionens bevarande som hölls i Vitryssland 1991 då fler än fyra av fem vitryssar föredrog att stanna i Sovjetunionen framför ett självständigt Vitryssland. (Lenzi, 2002, s. 403)

Inte ens under perestrojkaåren på 1980-talet fanns det i Vitryssland någon självständighetsrörelse som går att jämföra med exempelvis Sajudis i Litauen. I och med att man inte strävade efter självständighet på samma sätt som man gjorde i Baltikum organiserade sig inte heller medborgarna vilket i sin tur ledde till att det inte bildades några NGO:s som kunde bidra till demokratiutvecklingen på det sätt som är beskrivet tidigare i texten. (Lenzi, 2002, s. 402)

Samtidigt var Vitryssland under sovjettiden en av de mest framstående delrepublikerna i unionen. Ur en ekonomisk synvinkel låg man i framkant. Befolkningen var rik och med ett stort humankapital tack vare den generellt sett höga utbildningsnivån. Vissa menar att Vitrysslands ekonomi var den mest välmående i Sovjetunionen. (Food and Agricultural Organization of the United Nations, 2014). Även geografiskt sett hade man ett gynnsamt läge då som ett av de länder som låg längst västerut, även om man i detta avseende ligger öster om Litauen. Vitryssland är dessutom beläget mitt i en så kallad transportkorridor mellan Ryssland och de västra delarna av Europa. (Lenzi, 2002, s. 404)

Vitrysslands förutsättningar att bilda en modern europeisk demokrati och ett starkt civilsamhälle torde alltså vara goda. Hur kan det då komma sig att man misslyckades så drastiskt? De första valen i Vitryssland hölls 1990. Emellertid var de inte särskilt demokratiska. Det kommunistiska partiet fick över 85 % av rösterna och hardliners från samma parti försökte tillintetgöra så många av de demokratiska reformer, som under samma tid präglade utvecklingen i andra före



detta sovjetiska länder, som möjligt. Patrismet som ersatte den kommunistiska diktaturen var svagt och ekonomin, som alltså tidigare varit relativt stark, försämrades. Befolkningen kopplade samman demokratisträvan med den försämrade ekonomin. (Lenzi, 2002, s. 405) Det verkar alltså rimligt att tro att befolkningen, som trots allt verkar haft det förhållandevis gott ställt under sovjetregimen, inte var beredd att offra den ekonomiska stabiliteten för ökad demokrati.

Både partisystemet och civilsamhället var alltså svagt vid det här tillfället och reformanhängarna lyckades inte på ett tillfredsställande sätt implementera varken de politiska- eller ekonomiska reformer som krävs för ett land i transitionen mellan auktoritärt styre och demokrati. (Lenzi, 2002, s. 405) Mindre än ett år efter självständigheten 1991 hade demokratianhängarna förlorat både befolkningens stöd och det lilla momentum man haft. Kommunisterna var fortfarande vid makten och utan uppbackning från medborgarna marginaliserades de olika oppositionsgrupperna. (Davidonis, 2001, s. 6)

Åren från självständigheten fram till Lukasjenko tog makten 1994 var också höjdpunkten av det vitryska civilsamhället, även om det aldrig nådde samma höjder som civilsamhället i exempelvis Baltikum. Statens kontroll över medierna minskade vilket ledde till att fri och oberoende information var mycket mer lättillgänglig för befolkningen. Själv censuren som förelegat tidigare på grund av rädslan för statens repressalier försvann också i allt högre grad. Detta ledde till att folk uttryckte sina åsikter mer fritt, vilket exempelvis resulterade i bildandet av åtskilliga NGO:s. (Lenzi, 2002, s. 406)

Lukasjenkos väg till makten underlättades av att den politiska eliten i landet, som vid denna tidpunkt i början på 1990-talet var mestadels kommunistisk, beslutat om att inrätta en position som landets president och ge detta ämbete stora befogenheter. Relationen mellan presidentämbetet och parlamentet samt resterande delar av de styrande i Vitryssland blev således väldigt obalanserad. (Lenzi, 2002, s. 407) Vad var då meningen med detta? Den vitryske statsvetaren Chernov listar tre huvudorsaker, nämligen att ett starkt presidentämbete skulle ge staten större kontroll över den socioekonomiska utvecklingen. Den politiska eliten var också oroad över att civilsamhället med framförallt deras huvudmotståndare, demokratianhängarna, hade chans att få för stor makt om de fick majoritet i parlamentet. Den sista anledningen var att en stark ledare skulle tillhandahålla stabilitet i självständighetsprocessen från Sovjetunionen. (Davidonis, 2001, s. 5)

Det första presidentvalet hölls 1994. Lukasjenko deltog som en oberoende kandidat, något han försökte framhålla som en styrka. Han var karismatisk och lyckades använda landets mindre lyckade politiska och ekonomiska situation i kombination med sitt eget oberoende som ett tecken på att han var vad som behövdes för att få bukt med problemen. Lukasjenko missade inte en chans att berätta om sitt tidigare anti-korruptionsarbete i parlamentet vilket, menade han, tydde på att han arbetade för den vanliga vitryssen mot de etablerade politiska eliterna. Hans kampanj har kallats för i allra högsta grad populistisk och han fick ett stort stöd av pensionärer som värdesatte en stabil ekonomisk situation framför kaoset som rått i Vitryssland sedan självständigheten. (Lenzi, 2002, s. 408) I valet fick Lukasjenko över 80 % av rösterna. Det är naturligtvis siffror som gör att

ögonbryn höjs, men samtidigt rådde det, inte bara i Vitryssland utan även i omvärlden, konsensus om att valet var både fritt och rättvist. (Belarus Digest, 2010)

Det dröjde inte många månader efter att Lukasjenko installerats som president innan mediernas frihet inskränktes. Det började med att han tog kontroll över radiostationerna och landets tevekanal och fortsatte därefter att förbjuda de regimkritiska tidningarna. (Lenzi, 2002, s. 409)

Civilsamhället tilläts emellertid fortfarande växa under Lukasjenkos första tid vid makten. Man beräknar att det 1996 fortfarande fanns omkring 1 100 antingen politiska- eller opolitiska organisationer och NGO:s vilka till och med var tillåtna att mottaga utländska monetära bidrag. Även om allt var frid och fröjd på ytan hade dock regimen utökat sin övervakning över framförallt NGO:s. Detta ledde till att många NGO:s, som uppmärksammat vad som hänt med den fria pressen, valde att självmant eliminera deras politiska åsikter och vissa gick till och med så långt att de började samarbeta med regeringen. (Lenzi, 2002, s. 409)

Än så länge var dock Lukasjenko endast en demokratiskt vald president, vid ett presidentämbete som gav honom stor makt. Detta skulle dock ändras vid ett nytt val 1996. Ett val som varken var fritt eller rättvist och gjorde att Lukasjenko tog steget från president till diktator och Vitryssland från demokrati till diktatur. Något som givetvis fick förödande effekter för ett redan sargat civilsamhälle. (Human Rights Watch, 1999)

Strax efter valet 1996 hamnade Vitrysslands mest synliga och inflytelsesrika NGO, Soros Foundation, i regimens förtryck. Lukasjenko och hans gelikar bland annat frös bankkonton och utvisade organisationens ledare vilket ledde till att Soros Foundation var tvungna att avveckla sin verksamhet i Vitryssland under 1997. (Lenzi, 2002, s. 411) Förutom att ha varit landets största NGO var Soros Foundation också den största sponsorn och finansiären av det vitryska civilsamhället och andra NGO:s. Detta var givetvis ett förödande slag mot det vitryska civilsamhället som, vilket nämns ovan, redan innan varit fragilt. (Ibid)

Efter nedläggningen av Soros Foundation förvärrades situationen ytterligare. Regimen skapade en fasad av egenskapade låtsade NGO:s samt andra regimvänliga NGO:s som man hade en skendialog med. Delvis för att minska trovärdigheten hos de genuina NGO:s som fortfarande existerade och delvis för att öka sin egen legitimitet. (Lenzi, 2002, s. 412)

Efter den framgångsrika nedstängningen av Soros Foundation fortsatte Lukasjenko på den inslagna vägen. Även en här gången var det två av landets största återstående NGO:s som var i skottlinjen, ett av dem var en fond för barn som farit illa av Tjernobylyckykan. Liksom med Soros Foundation använde man finansiella påtryckningar och bokföringsrevisioner vilka ledde till att stora bötesbelopp påtvungades organisationerna som därmed hämmades rejält ekonomiskt. (Lenzi, 2002, s. 414)

När regimen i Vitryssland inte tillhandahöll något stöd åt landets NGO:s var de tvungna att överleva på utländska bidrag vilket gjorde organisationerna särskilt sårbara för beskattningar. Nya skatteregler infördes vilket tillsammans med Soros Foundation nedläggning som ytterligare skräckexempel gjorde att omvärlden inte längre såg det som hållbart att skicka pengar till Vitrysslands civilsamhälle.

Således hamnade ett land med ett av Europas minst utvecklade civilsamhälle även på jumboplatsen när det gällde hur mycket donationer civilsamhället och dess NGO:s mottog. (Lenzi, 2002, s. 414)

## 7 Demokratiproblem i Vitryssland

Vitryssland styrs av en auktoritär regim som inte tillåter en fri marknadsekonomi men trots detta är regimen sociopolitiskt ganska stabil. Förklaring till detta kan ligga i Vitrysslands mycket ovanliga nutida och historiska utveckling. Vitryska statens största styrka ligger i dess geopolitiska och geografiska läge mellan EU- och NATO-medlemmar och Ryssland. Denna position som en frontstat har regimen i Vitryssland lyckat vända till sin fördel främst på det ekonomiska planet. Vitryssland har också en välutbildad arbetskraft och en välutvecklad industri men samtidigt så är den ekonomiska situationen sårbar. Beroendet av ryska subventioner på gas och olja spär på denna sårbarhet särskilt om inte utländska investeringar kommer att öka. Det går inte helt att utesluta säkerhetshot från Ryssland speciellt om Vitryssland skulle vilja avbryta sitt militära samarbete med Ryssland som har ett flertal stora militärbaser på vitryskt territorium. De ryska militärbaserna visar tydligt att Vitryssland tillhör den ryska intressesvären och att det inte går att lämna den utan konsekvenser.

Den ekonomiska politiken har under de senaste åren reformerats så att nya investeringar är möjliga även om staten äger de flesta industrierna.

Behovet och ambitionerna att minska sitt beroende av Ryssland har blivit allt tydligare där alternativa samarbetsplaner med oljerika Venezuela är påbörjade.

Vitrysslands institutioner är effektiva och vitryssarna har större förtroende för dessa än till exempel befolkningen i Ukraina och Ryssland. Det finns låg grad av korruption, avsaknad av oligarker och små samhällsklyftor vilket kan förklara stödet för regimen. Regimens legitimitet har trots detta börjat få inhemska problem eftersom ekonomin försvagats. Utländska alternativa radio- och tevesändningar på vitryska börjar sända till Vitryssland från EU-länder vilket också hjälper till med den pågående försvagningen av regimen.

Regimens auktoritära drag gör däremot att dess långsiktiga legitimitet kan komma att ifrågasättas. Exempel på detta är under presidentvalet 2006 då demonstrationer från oppositionen brutalt slogs ner.

Det finns en stark sovjetnostalgi i Vitryssland vilket också bidrar till att regimen lyckas hålla sig kvar vid makten samtidigt är nationsbygget inte färdigt. När så sker finns det eventuellt möjligheter till någon form av förändring. En sådan förändring mot västerländska demokratiideal är definitivt inte given då dessa inte alltid stämmer överens med det vitryska synsättet. (Barbra m.fl. s128-130)

## 8 Demokratiutveckling i Litauen

Litauens övergång från en auktoritär sovjetstat till en mer demokratisk stat skedde med stark folklig mobilisering. Tack vare detta präglades författningsprocessen av en större pluralism än andra sovjetstater. Trots att Litauen hade en stark president under sovjeteran kunde han inte dominera övergångsperioden. Förhandlingsplatsen var i parlamentet eftersom de institutionella aktörerna förordade parlamentarism. Även om det nya styret drogs mot parlamentarismen hade Litauen historiska band för starka ledare med mycket makt. Ledande dissidenter från Sovjettiden (där Vytautas Landsbergis är mest känd) fick också en stor betydelse för hur de nya institutionernas utformades. Själva valet av en premiärminister och betonandet av semipresidentialism är snarare en konstitutionell kompromiss mellan starka folkrörelser, politiska partier och den historiskt starka presidentmakten. Tidigare erfarenheter av starka presidentämbeten och nationella ledare för Litauen visade sig betydelsefulla. Det går att spåra den starka presidentmakten till självständighetstiden mellan första och andra världskriget. Under denna period inrättades starka presidentämbeten i Litauen som angränsade till nästan auktoritära ledare. Mellankrigsperioden symboliserade av både nationell styrka och oberoende genom den dåvarande presidenten Antanas Smetona. Efter den återvunna självständigheten 1991 argumenterade Sajudis ledare Landsbergis för att återinföra av en stark presidentmakt med mellankrigstiden som argument. Denna typ av semiparlamentarism var en strävan att skapa politisk stabilitet. Rädslan var att regeringsunderlaget skulle bli svagt under en tid framöver och en motvikt skulle då vara en stark presidentmakt för att garantera stabilitet och kontinuitet. Trots risken med en allt för koncentrerad makt hos presidenten, är regeringen ansvarig gentemot parlamentet och presidenten. Den viktigaste förutsättningen för att detta har fungerat är att de politiska partierna varit som en motpol mot den starka presidentmakten. Allt eftersom partisystemet har växt sig starkare har också presidentmakten minskat.

Varför Litauen valde institutionella modeller som liknade de i väst Europa är naturligt eftersom man på så vis kunde markera sin historiska, politiska och geografiska identitet. Det underlättade även för ett närmande mot EU och därför var det parlamentariska systemet det mest rimliga valet. (Sedelius, s.396-399)

## 9      Analys

När man jämför Vitryssland och Litauen märker man att även om länderna på ytan kan te sig som väldigt lika, vilket vi skriver i vårt syfte, föreligger det trots allt stora skillnader. Detta är skillnader som i mångt och mycket redan i ursprungsläget påverkade ländernas chanser att uppnå ett starkt civilsamhälle och därefter ett demokratiskt styrelseskick efter deras respektive självständighet.

Litauen, till skillnad från Vitryssland, har en historia av att vara en dominerande kraft i Östeuropa och har varit självständigt under långa perioder sedan statsstaten bildades. Senast det skedde var innan andra världskrigets utbrott vilket innebär att många litauer, vid skiftet mellan 80- och 90-talet hade egna minnen av landet som självständigt. Det verkar ha skapat en längtan efter att ånyo bli oavhängigt. I Vitryssland däremot har man ingen historia av att vara ett eget land och ingen ärorik historia att se tillbaka på. Detta gjorde att längtan efter självständighet inte alls på samma sätt existerade i det landet. Detta är inte minst uppenbart i omröstningen om huruvida landet ska förbli sovjetiskt som hölls 1991 och det berättas om tidigare i uppsatsen. Här var det alltså en stor majoritet som röstade mot självständighet.

En ytterligare skillnad mellan länderna är hur religiösa man är. I Litauen hade katolska kyrkan en dominerande ställning även under kommunisttiden vilket gjorde att människorna redan där hade kontaktytor att forma något slags civilsamhälle samtidigt som det i och med kyrkan existerade auktoriteter även utanför det kommunistiska partiet. Andelen religiösa i Vitryssland är markant färre än i Litauen. Det finns också en skillnad i vilken religion som är den dominerande. I Vitryssland är man ortodoxa och den ortodoxa kyrkan i Vitryssland styrs från Moskva vilket gör att den aldrig kunde bli samma självständighetssymbol som i Litauen.

Som redan nämnts fanns det alltså självständighetsrörelser i Litauen redan under sovjettiden och dessa fick luft under vingarna i och med att trycket på dem lättade efter Gorbatsjovs perestrojkadoktrin. Förutom självständighetsrörelserna fanns det också NGO:s som det inflytelserika Sajudis, från början en organisation som ville främja miljön. Som vi skrivit tidigare i uppsatsen är civilsamhällets första funktion, när det gäller att uppnå en transition till demokrati, att skapa ett parallellsamhälle utom räckhåll för den auktoritära centralmakten. Detta fanns det alltså potential till i Litauen i och med bland annat kyrkorna och NGO:s som Sajudis, som alltså ursprungligen inte hade någon politisk agenda, annan än att stoppa planerna på en expansion av kemiindustrin. Förhoppningen är att detta sedan ska bidra till att skapa ett motstånd mot regimen, vilket är civilsamhällets andra demokratiska funktion. I Litauen kom detta motstånd från de demokrati- och självständighetsrörelser som legat under ytan under stora delar under landets tid i Sovjetunionen men som i och med perestrojka fått en chans att göra sig hörda

och sedda. Ett bra exempel på detta är återigen Sajudis. Det transformerades så småningom från en opolitisk kontaktyta till att bli en självständighetsrörelse och kanske den största enskilda motståndaren mot Sovjetregimen. Det vill säga ett skolboksexempel på hur ett starkt civilsamhälle och starka NGO:s kan bidra till att ett land kan göra motstånd mot en auktoritär centralmakt. I Vitryssland existerade detta knappt eftersom det inte fanns några självständighetsrörelser. Även om man bortser från självständighetsfrågan var man i Vitryssland ganska nöjda med Sovjetunionen som sådan. Landet hade en av de absolut bästa ekonomierna. En annan faktor som man inte kan bortse ifrån är att Vitryssland var helt omringade av andra kommunistiska länder, medan Litauen delar sin östersjögräns med andra demokratiska stater såsom Västtyskland, Sverige, Danmark och Finland. Rimligtvis fanns det alltså större potential för litauerna att få demokratipositiva intryck från sina grannar än det fanns för Vitryssland.

Redan såhär långt in är det möjligt att se att länderna har påbörjat resor åt olika håll. I Litauen har civilsamhället börjat växa fram medan detsamma i Vitryssland inte alls nått motsvarande utveckling. Ungefär vid denna tidpunkt faller Sovjetunionen sönder och både Litauen och Vitryssland får självständighet, vare sig de vill eller inte. Den tredje demokratifrämjande egenskapen civilsamhället kan bidra med är skapa politiska aktörer som också är anhängare av demokrati. I Vitryssland vid den här tiden fanns det som sagt knappt något civilsamhälle vilket gjorde att den gamla politiska eliten som ville ha en så stabil omställning till självständigheten som möjligt inrättade ett presidentämbete som gav presidenten väldigt stor makt. I Litauen hade däremot civilsamhället möjliggjort att det fanns demokratiska politiker redo att ta över. Dessa kom i allmänhet från de självständighetsrörelser som bildats under sovjettiden och sedan stärkts ju närmare Sovjetunionens kollaps man kom.

Som vi skrivit tidigare skapades trots allt ett civilsamhälle under de demokratiska åren i 90-talets början i Vitryssland. Dessvärre lyckades aldrig detta, under de fåtal år innan Lukasjenko tog makten, få något större inflytande. Det är troligt att det beror på att de inte var tillräckligt välorganiserade innan självständigheten och dessutom var det inte i samma utsträckning som deras motsvarigheter i Litauen, fokuserade på demokratiuppbyggande utan istället på mer filantropiska frågor. De misslyckades också med att få något genomslag bland folket och de blev aldrig tillräckligt folkligt förankrade utan istället förelåg misstron mot demokratin som sådan som vi redovisade tidigare i uppsatsen. När Lukasjenko sedan bestämde sig för att ta itu med, och nedmontera, civilsamhället hade man inte växt tillräckligt för att ha något att sätta emot eller bidra till större folkliga protester.

Något som vi inte lyckas förklara är att civilsamhället, som sagt, fortfarande är relativt svagt i de flesta post-kommunistiska stater på grund av bland annat en misstro mot offentliga organisationer som kvarligger sedan kommunisttiden. Detta borde dock inte föreligga i Vitryssland, då det mesta tyder på att folket trots allt var nöjda med hur det fungerade under deras tid i Sovjetunionen. Det är emellertid möjligt att de fåtal år civilsamhället tilläts växa i Vitryssland under 90-talets början inte var tillräckligt för att skapa ett starkt civilsamhälle och att man kanske hade haft ett ännu starkare civilsamhälle än andra tidigare kommunistiska

stater om man bara fått tid på sig. Detta är särskilt ett område vi skulle tycka vara intressant att forska vidare i.

För att svara på frågeställningen kan vi dra slutsatsen att man i Litauen sökte självständigheten mer aktivt medan man fick den, till och med motvilligt, till skänks i Vitryssland. Detta gjorde att civilsamhället som var sprunget ur demokratiserings- och självständighetsrörelser i Litauen var betydligt bättre förberett än motsvarigheten i Vitryssland. Vilket ledde till att det i Litauen fanns aktörer som var beredda att lotsa fram landet till en demokrati av västeuropeiskt snitt medan turbulensen och bristen på nya aktörer i Vitryssland gjorde att man den gamla eliten fick bestämma förutsättningarna även för det självständiga landet. Detta ledde till en prioritering av ett starkt, mer eller mindre auktoritärt, presidentämbete och detta kunde Lukasjenko utnyttja skoningslöst med en populistisk presidentkampanj. När Lukasjenko väl kommit till makten och började nedmontera det civilsamhälle som hunnit byggas upp var det redan för sent för en demokratiutveckling.

För att summera har civilsamhället i stor grad bidragit till att Litauen kunde förvalta möjligheten till demokrati som gavs efter självständigheten – och även bidra till själva självständighetsprocessen. Detta medan avsaknaden av ett adekvat civilsamhälle i Vitryssland banade väg för en ny auktoritär ledare.



## 10 Referensförteckning

Björklund, Fredrika & Rödin, Johnny (red.), 2009. Det nya östeuropa – stat och nation i förändring Lund: Studentlitteratur AB.

Applebaum, Anne, 1995. *Between East and West: Across the Borderlands of Europe* 1. uppl. London: Papermac

Dahl, R.A, 1971. Polyarchy: Participation and upposition. New Haven, CT:Yale university Press.

White, Gordon, 2004 “Civil Society, Democratization and Development: Clearing the analytical ground” i Burnell, P.J. & Calvert, P. (red.), 2004. Civil society in Democratization. 1. uppl. London: Frank Cass, s. 6-22

Cronin, Thomas E., 1989, Direct Democracy: The politics of initiative, referendum, and direct recall, Cambridge, Harvard University press.

Davidonis, Ramunas.”The Challenge of Belarus, and European Responses” *Osscasional Papers*, nr. 29, Juli 2001. s. 1-36

Edwards, B., Foley, M. W. & Diani, M. (red.), 2001. Beyond Tocqueville. Civil Society and the Social Capital debate in Comparative Perspective. Hanover, New Hampshire: Tufts University

Furmanavičius, Darius, 2009. ”Sajūdis’s Peaceful Revolution, Part 1”, *Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Science*, vol. 55 nr. 1.

Fishkin, James S., 1991, Democracy and deliberation: new directions for democratic reform, New Haven, Yale University Press.

Harriss, J. Depolitizing Development. The World Bank and Social Capital. London: Anthem Press

Howard, Marc Morjé, 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe* 1. uppl. Cambridge: Cambridge University Press

John Marknoff, Amy White. 2009. Democratization. Oxford university press: New Yorks. s.10-23.

Lenzi, Mark, 2002. "Lost Civilization: The Thorough Repression of Civil Society in Belarus", *Demokratizatsiya*, vol. 10 nr 3, s. 401-425

Letki, Natalia, 2009 "Social capital and civil society" i Haerpfer, Christian W.; Bernhagen, Patrick; Inglehart, Ronald F.; Welzel, Christian (red.), *Democratization*. 1 uppl. New York: Oxford University Press, s. 158-169

Pateman, Carol, 1979, *Participation and democratic theory*, London, Cambridge university Press.

Paxton, P., 2002. "Social Capital and Democracy: An Independent Relationship", *American Sociological Review*, nr. 67, s. 254-277:

Putnam, Robert D., Leonardi, Robert & Nanetti, Raffaella Y. (red.), 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press

Schröder, Ingo W., 2012 "The Elusive Religious Field in Lithuania" i Alisauskiene, Milda; Schröder, Ingo W. (red.), *Religious Diversity in Post-Soviet Society – Ethnographies of Catholic Hegemony and the new Pluralism in Lithuania* 1. uppl. Cornwall: MPG Books Group, s. 79-98.

Schumpeter, J.A, 1943. *Capitalism, socialism and democracy*. London: George Allen and Unwin.

Uhlin, Anders, 2006. *Post-Soviet Civil Society – Democratization in Russia and the Baltic States*. 1. uppl. Oxon: Routledge

Warren, M. E. (red.), 1999. *Democracy and trust*. Cambridge: Cambridge University Press:

Welzel, Christian, 2009 "Theories of democratization" i Haerpfer, Christian W.; Bernhagen, Patrick; Inglehart, Ronald F.; Welzel, Christian (red.), *Democratization*. 1 uppl. New York: Oxford University Press, s. 74-88

White, Gordon, 2004 "Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Analytical Ground" i Burnell, Peter & Calvert, Peter (red.), *Civil Society in Democratization*. 1 uppl. London: Frank Cass, s. 6-22

## 10.1 Elektroniska referenser

Belarus.by, Hemsida, [elektronisk] 2014. Belarus nationality, language and tradition. Tillgänglig: <http://www.belarus.by/en/about-belarus/nationality> Hämtdatum: [2014-12-29]

Belarus Digest, Hemsida, [elektronisk] 2011. The Bitter Smack of Belarusian Language. Tillgänglig: <http://belarusdigest.com/story/bitter-smack-belarusian-language-5337> Hämtdatum: [2014-12-29]

Belarus Digest, Hemsida, [elektronisk] 2010. Looking Back at Presidential Elections in Belarus. Tillgänglig: <http://belarusdigest.com/2010/02/05/elections-in-belarus> Hämtdatum: [2014-12-22]

Encyclopaedia Britannica, Hemsida [elektronisk] 2013. Belarus. Tillgänglig: <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/59081/Belarus> Hämtdatum: [2015-01-05]

Encyclopaedia Britannica, Hemsida [elektronisk] 2013. Lithuania. Tillgänglig: <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/343803/Lithuania> Hämtdatum: [2015-01-05]

Freedom House, Hemsida, [elektronisk] 2014. Lithuania. Tillgänglig: <https://freedomhouse.org/country/lithuania#.VIVfIDFMym8> Hämtdatum: [2014-12-04]

Food and Agricultural Organization of the United Nations, Hemsida, [elektronisk] 2014. Belarus. Tillgänglig: <http://www.fao.org/ag/agp/AGPC/doc/Counprof/belarus/belarus.htm> Hämtdatum: [2014-12-21]

History.com, Hemsida, [elektronisk] 2014. Perestroika and Glasnost. Tillgänglig: <http://www.history.com/topics/cold-war/perestroika-and-glasnost> Hämtdatum: [2014-12-21]

Human Rights Watch, Hemsida [elektronisk] 1999. Republic of Belarus. Tillgänglig: <http://www.hrw.org/reports/1999/belarus/Belrus99-04.htm> Hämtdatum: [2015-01-03]